

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

MUZEJSKI VJESNIK

9

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJSKOG DRUŠTVA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

(Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kutina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske Toplice i Virje)

UREDNIŠTVO

Odgovorni urednik: Franjo Horvatić

Urednik, lektura, korektura: Zorko Marković

Redaktura, tehnički urednik: Marijan Špoljar

Naslovna stranica: Mladen Jakupec

Muzejski vjesnik izlazi jednom godišnje. Rukopise ne honoriramo i ne vraćamo. Glasilo solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.
Za sadržaj priloga odgovaraju autori.

Nakladnik

Centar za kulturu, OOUR Muzej grada Koprivnice

ZA NAKLADNIKA

Franjo Horvatić

TISAK

SOUR »PODRAVKA«, OOUR Koprivnička tiskara, 1986.

BROJ 9 – VELJAČA 1986.

GOD. IX

PČELA I TRADICIONALNO PČELARENJE NA VARAŽDINSKOM PODRUČJU

U sklopu proslave 60- te obljetnice postojanja Gradskog muzeja Varaždin, održane 16. listopada 1985. god., na Entomološkom odjelu otvorena je izložba »Pčela i tradicionalno pčelarenje na varaždinskom području«, čiji će postav trajati do 31. siječnja 1986. g.

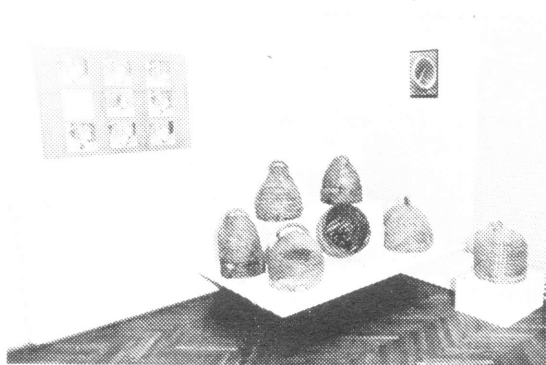
Izložba je ostvarena zajedničkim radom dvaju odjela Gradskog muzeja, Entomološkog i Etnografskog, te je tema obrađena s ta dva aspekta. Ovom izložbom prezentirani su rezultati terenskog i arhivskog istraživanja. U toku obrade ove teme veliko razumijevanje i spremnost za suradnju pokazali su pčelari koji su svojim dragocjenim podacima, poklonima i posudbom predmeta pomogli u realizaciji izložbe.

Sakupljeni entomološki materijal, pčele i saće, korišten je za izradu najkarakterističnijih momenata iz života pčelinje zajednice, kao što je rojenje, zimovanje ili izgradnja saća. Etnografski materijal predstavlja cjelovitu zbirku košnica i pčelarskog pribora, koji su zastupljeni kronološki od najranijih pčelinjih staništa u PANJU, preko košnica pletenih od drvenaste povijuše, u narodu zvane ŠKRABUTINE, tipičnih PLETARA ovoga kraja, do košnica s pokretnim saćem, kod kojih se zadržala tradicijska tehnologija izrade. Prikaz je upotpunjen s nekoliko novijih tipova drvenih košnica koje su datirane na početak 20. st.

Osim entomološkog i etnografskog materijala specifičnog za naš kraj, posebno je obrađeno »Pčelarsko društvo Varaždin«, koje od svog osnutka 1940. god. do danas postiže zavidne rezultate u unapređenju pčelarstva.

»Pčelarska centrala Zagreb«, radna organizacija za proizvodnju i preradu pčelinjih proizvoda, pokrovitelj izložbe, upotpunila je ovu temu prikazom modernog načina pčelarenja primjenom novih tipova košnica, pčelarskog sitnog pribora, zaštitnog odijela i najnovijih farmaceutskih proizvoda za zaštitu pčela, uključujući i preparate za zaštitu ljudskog zdravlja.

Medonosna pčela predmet je čovjekova interesa još u dalekoj prošlosti a taj interes kontinuirano traje još i danas. Dosadašnja arhivska istraživanja pokazala su da se pčelarstvo na varaždinskom području spominje već u 16. st. U to vrijeme vođeni su mnogi sudski sporovi i parnice oko pčelinjaka, pčela i meda. Varaždin je imao važno mjesto u trgovini medom. Iz odredbe Hrvatskog sabora od 1626. god. saznajemo da se ovaj proizvod mogao izvoziti samo iz Varaždina, Samobora i Krapine, gdje su bila uređena posebna skladišta za med. Kolika se važnost pridavala pčelarstvu, pokazuje i varaždinski list »Pučki prijatelj«, koji je od 1867. god. kontinuirano izlazio dvanaest godina, a objavljivao je i problematiku iz područja pčelarstva. Kao prilog ovom listu, 1. veljače 1877. god. tiskan je u varaždinsu časopis »Hrvatska pčela«, koji je izlazio svakog drugog mjeseca, a iznosio je iskustva i praktične savjete za pčelare.

Pčelarenje u ruralnim sredinama varaždinskog područja ima svoju dugu tradiciju. Kad je čovjek spoznao korisnost pčela, nije više samo tražio njihova prirodna gnijezda u šumi, već je jednostavnim isijecanjem šupljih stabala približio pčelu svome obitavalištu. Otud uzrečica »Pala mu sjekira u med«. Time su obilježeni prvi začeci uzgoja pčela. Preciznije datacija o korištenju pojedinog tipa košnice, terenskim istraživanjem nismo dobili. Po sećanjima kazivača pčelarilo se od davnina, a košnice s pokretnim saćem počele su se koristiti paralelno s pletarama već krajem prošlog stoljeća.

U razdoblju između dva svjetska rata pa i do danas, razvijeno je pojedinačno pčelarenje po domaćinstvu, koje je u većini slučajeva nasljednog karaktera. Uzgojem pčela bave se muškarci, dok se žene avljaju sporadično.

Pčelu najčešće nazivaju ČMELA, dok je u Bednji nazivaju ČMALO, a na hrvatsko-slovenskoj granici ČBELA. Nazivi za pčelinak variraju od sela do sela, pa se uz ČMELINJAK može čuti ULJANIK I VULNJK. Pčelinjaci su obično smješteni na kraju dvorišta, nedaleko polja i livada, u gajevima i trncima ili podno GORICA. Pčelara zovu ČMELAR, a sam posao ČMELARITI.

Košnice možemo klasificirati u dvije grupe. Jednostavnije su s nepokretnim saćem, što znači da pčele lijepe saće neposredno na stijenu košnice, te košnice s pokretnim saćem, u koje pčelar ulaže okvir s umjetnom satinom, na koje pčele nadograđuju saće.

U grupu pčelinjih staništa s nepokretnim saćem spada vrst primitivne košnice tzv. PANJ, TRČAK ZA ČMELE, koji se javlja već u pretpovijesnom periodu. Po usmenoj predaji starijih kazivača, postoje sjećanja da se nekada koristio, dok je danas potpuno potisnut

iz upotrebe. U toku daljnjeg istraživanja utvrđeno je da se u nešto izdiferenciranom obliku inzularno javlja po obroncima Ravne gore gdje ga zovu ŠTORE.

U istu grupu ulaze košnice pletene od ŠKRABUTINE, koe nismo zatekli u aktivnoj upotrebi, već smo ih našli izdvojene na starim sjenicima, kao još uvijek žive dokaze da su se nekada koristile. Ovaj tip košnice karakteristika je nomadskog stanovništva, a vjerojatno su ih koristili i keltski narodi.

Najmlađi tip košnice, koji se vremenski najdulje zadržao na našem području je tzv. PLETARA, KOŠ od slame. U oblicima su zamijećene manje varijacije, a najčešće je zvonolika. To je posljednja vrst prebivališta pčela s nepokretnim saćem. Izrađena je tzv. tehnikom spiralnih strukova, gdje se snopovi ražene slame određene debljine spiralno polažu jedan na drugi. Strukovi se međusobno povezuju, odnosno prišivaju gipkom trakom ljeskovitog lika, koja u gotovoj tvorbi ima ukrasnu funkciju. Ovaj tip košnice germanski je pronalazak, koji je k nama došao preko Mađarske. U 18. st. uprava Vojne krajine, koja je vršila utjecaj i na naše gospodarstvo, nastojala je intenzivno proširiti ovaj tip košnice na našem području. Kako se pletara zadržala vrlo dugo, smatramo je autohtonim oblikom ovoga kraja, tim više što je upravo područje općine Ivanec poznato po brojnim pletaćima i dugoj tradiciji pletanja.

Da bi se pletara mogla koristiti potrebno ju je za to pripremiti. Najprije se vrši dezinfekcija njene unutrašnjosti zapaljenom slamom ili papirom. Time se uništavaju insekti u neravnoj stijenci košnice. Da bi se pčele namamile u košnicu njezina se unutrašnjost omazivala raznim vrstama mirisavih trava, što ovisi o tradiciji pojedinog sela. Nazivi ovim travama također variraju i karakteristični su za pojedino područje.

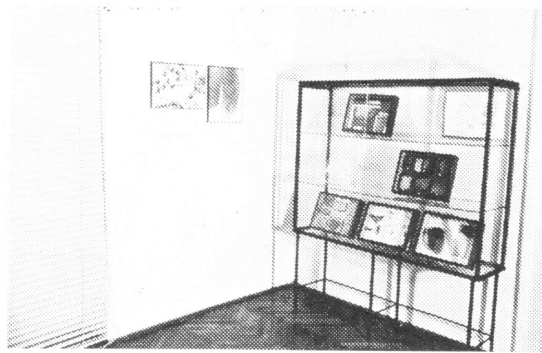
U pletaru su se stajljali KRIŽI. To su deblji štapići složeni u križ oko kojih pčele grade saće. Njihova dužina je veća od promjera košnice pa probadaju njenu stijenk. Time križi ujedno pridržavaju teško saće, koje pčele tokom godine napune medom.

Dok se pčelarilo u pletarama, med se vadio je-lamput godišnje i to u ranu jesen. Za rani period pčelarenja u ovim košnicama, karakteristično je gušenje pčela sumpornim pločicama ili prahom. U toku godina ovaj se način izdvajanja saća s medom pokazao neefikasnim i vrlo štetnim, jer se uništavalo čitavo leglo pčela, a ponekad je i med imao okus po sumporu. Zbog toga se prešlo na iskucavanje (ISKUCANCI) pčela. Time je spriječen pomor pčela, a pčelaru je omogućeno da nesmetano vadi saće s medom i više puta u godini.

Košnice s pokretnim saćem rađene su od dasaka. Među njima razlikujemo više tipova i naziva, ovisno o pčelaru koji ih je priv počeo primjenjivati. Prve košnice ovoga tipa bile su lisnjače, a zatim se koriste nastavljaje. Pojedini napredni pčelari sami su se okušali u izradi ovih košnica, a neki od njih zadržali su tradicijsku strukturu od slame.

Pčelarenje košnicama s pokretnim saćem iziskuje upotrebu raznih pomagala kao što su dimilice, vilice za otvaranje satnih poklopaca, kavezić za hvatanje matica i dr.

Ljekovitost meda poznata je od davnina. Seoski puk koji se nije bavio pčelarenjem, smatrao je pčela-

re naprednijim ljudima ili u krajnjem slučaju čudacima. Postoji uvriježeno mišljenje da je med zdravo konzumirati kod prehlade, kašlja i kod raznih bolesti dišnih puteva. Medom su se liječili i razni upalni procesi na koži (čirevi), a stavljaio se i na zagrijani duhanski papir te je služio kao oblog.

Isto tako se vjerovalo u efikasnost pčelinjeg uboda pri liječenju reumatskih oboljenja.

Ako pčela ubode, preporuča se da se žalac odmah izvadi, jer se time skraćuje prodiranje otrova u tkivo. Neki tvrde da je dobro na ubodeno mjesto staviti list hrena koji se prethodno zdrobi i protrlja među dlanovima, hladan metalni predmet ili se ubod premaže octom.

Uz tradicionalno pčelarenje vezana su razna vjerovanja. Pčelar se prema pčeli odnosi s posebnim poštovanjem. Pčela se ne psuje, a zbog njene marljivosti se veli da umre. Nekada se prolaznike nudilo medom i rakijom ili se gosta počastilo komadićem saća s medom i rakijom, da godina bude bogatija. U vrijeme rojenja pčela, roj se nije smio gledati pod ruku, niti mu se smjelo diviti, jer će roj otići. Pčele se nisu prodavale za novac, već se vršila zamjena (10 – 15 l pšenice za jedan roj ili 50 l vina za jedan roj).

Med se koristio i u domaćinstvu za slađenje napitaka a ponegdje i za kolače. Od meda se radio i napitak MEDICA, medeno vino, a stavljaio se i u kiselo zelje zbog bolje arome.

Na kraju treba dodati da se od nekadašnjeg pojedinačnog pčelarenja po domaćinstvu plelarstvo do danas razvilo u važnu granu privrede. Osim meda, tog najkarakterističnijeg proizvoda pčela, čovjek koristi propolis i pelud, matičnu mliječ i vosak. Mogućnosti razvoja pčelarstva vrlo su velike pa je cilj ove izložbe uz obradu i prezentaciju biologije pčela i tradicionalnog načina pčelarenja i popularizacija pčelarstva uopće.